

A MEGHITTSÉG ÉS IDEGENSÉG, A KÖZELSÉG ÉS A TÁVOLSÁG VISZONYA JUDITH HERMANN SOMMERHAUS, SPÄTER CÍMŰ KÖTETÉBEN

HORVÁTH ANDREA¹

Volker Hage irodalomkritikus az 1999-es Frankfurti Könyvvásár alkalmából nagy örömmel szolt a *Spiegel*ben az elbeszélés visszatéréséről: „Miután közel 20 évig kevés mozgás, kevés lendület volt a német elbeszélő irodalomban [...], egy sor keletről és nyugatról származó fiatal német íróban és írónőben mutatkozik eleven érdeklődés az elbeszélés, a jó történetek és az éber észlelés iránt.”²

A német nyelvű kortárs írónők esetében már nem beszélhetünk feminista célkitűzésekről, a női harcok ideje lejárt, szövegeik megjelenése a '90-es évek végére, illetve a 21. század elejére tehető. Az elbeszélések több szempontból is feltűnést keltenek: bizalmatlanság, kitörési vágy, megosztottság, dekonstrukció. Néhányan közülük már több elismerést (és elutasítást is) magukénak tudhatnak, mint Elfriede Jelinek vagy Marlene Streeruwitz, mások pedig a *Spiegel*-szerkesztő, Volker Hage által fémjelzett *Fräuleinwunder* generációhoz tartoznak (pl. Judith Hermann, Juli Zeh, Julia Franck, Zoë Jenny). Ezen írónők újra felfedezték az elbeszélés örömét, „higgadtan és illúziók nélkül fogalmaznak”, ezen kívül Hage szerint „visszanyerték azt a naivitást, amely alapvetően szükséges az elbeszéléshez.”³

A jelen írónői 'köztes' időkben és 'köztes' világokban élnek és alkotnak. Gyakorlatlan mozognak a marginalizált létformákban, 'saját' nyelvet kreálnak, és megpróbálnak a szélekről kiindulva egy új centrumot rekonstruálni. Alaposan ismerik, olvassák és reflektálják a kultúratudományi fordulatokat, miközben a *gender*, *race* és *class* kategóriák újragondolásával az identitás új határait, illetve annak összemosódásait tematizálják: írásaikban identitás- és alteritáskonceptiók válnak törekennyé, valamint felszínre kerülnek az emlékezetkonstrukciók fragilis sajátosságai. A szövegek re- és dekonstruálják a társadalomban uralkodó brutális hatalmi struktúrákat (idegengyűlölet, háború), a saját és idegen komplex viszonyrendszere árnyaltabb ábrázolást nyer, valamint a szexualitás 21. századi konstrukciói is figyelmet kapnak.

Judith Hermann *Sommerhaus, später*⁴ (*Nyári lak, később*) című kötete egy olyan elbeszéléssel kezdődik, mely magát a műfajt tematizálja: „Ezt a történetet akarom elmesélni? Nem vagyok biztos benne” – kérdezi magától a női én-elbeszélő Her-

¹ Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Germanisztikai Intézet, egyetemi adjunktus, intézetigazgató-helyettes

² HAGE, Volker: Die Enkel kommen. *Der Spiegel*, 1999. Nr. 41. 244.

³ HAGE, Volker: Ganz schön abgedreht. *Der Spiegel*, 1999. Nr. 12.

⁴ HERMANN, Judith : *Sommerhaus später. Erzählungen*. Fischer, Frankfurt am Main, 1998. (A továbbiakban az eredeti mű oldalszámait l. a szövegben.)

mann *Rote Korallen (Vörös korallok)* című elbeszélésében, mielőtt belekezdene az elhunyt nagyanyjáról és az ő vörös koralljairól szóló történetbe – jóllehet jóval az után, hogy elkezdte a mesélést. Mert az első mondat nem az elbeszélés problematikájáról szól, hanem egy korall karkötő és a szeretett férfi elvesztéséről egy terapeutánál tett látogatás miatt (11). Jellemző az elbeszélésekre a személyes lelki állapotokba való betekintések józansága és visszafogottsága, valamint a mindennapi élethelyzetek ábrázolásának realiztikus hatása. Az ismerős-idegen környezetet az író nő rendkívül tömör nyelven boncolgatja a már csak látszólag is kívülállók között nyös pillantásaival, akik így szintén ennek a környezetnek a részévé és ezáltal saját maguk hűvös megfigyelőivé válnak. Emellett régimódi elbeszélői stratégiákat használ, mégis elkerüli, hogy a stílus hétköznapivá váljon. Majdnem teljesen kijelentésektől mentes elbeszélésével Hermann sokkal inkább tudatosan egy narratív ellensúlyt teremt a minden irányból meghatározott információs korról szemben. Az információ és elbeszélés közötti konkurencia ezen témáját dolgozta ki Walter Benjamin *Der Erzähler*⁵ (*Az elbeszélő*) című esszéjében, amely következő fejtegetéseim alapjául szolgál.

Hermann szereplői tapasztalt nagyvárosi figurák, akik életének központja leginkább Berlin, de vidéki városokban és trópusi szigeteken is ugyanezzel a metropolita öntudatossággal ismerik ki magukat. Elfoglaltságuk túlnyomórészt abban áll, hogy az idejüket szabadidővé, az életüket szórakozássá formálják. Művész- és színházi körökben mozognak, mértéktelenül és nyughatatlanul járják az éjszakai nagyvárost, és aztán a vidéki idillben keresik a feltöltődést. Hermann szereplői különös bizalmatlansággal és magánnyal reagálnak erre a környezetre, egyfajta közömbösség uralkodik barátok és szeretők között.

A címadó elbeszélés, a *Sommerhaus, später* egy emlékező én-elbeszélő perspektívájából mesél a viszonzatlan szerelemről, az eseménytelenségtől és a minden vízió túl életérzéstől való félelemről. A női én-elbeszélő, akinek nem tudjuk meg a nevét, megismerkedik és viszonyt kezd Steinnal, a taxisofőrrel, akinek nincsen állandó lakhelye. Mivel elbűvöli a férfi életmódja, egy időre befogadja magához. „Ő nem olyan volt, amilyennek egy hajléktalant elképzelünk. Tiszta volt, jól öltözött, soha sem elhanyagolt, volt pénze, hiszen dolgozott, éppen csak lakása nem, talán nem is akart.” (141)

A nő bevezeti Steint a harminc év körüliekből álló baráti társaságába. Ők a berlini kulturális közeg részeként gondtalanul követik művészi ambícióikat, és elköteleződtek egy könnyed és élményorientált élet felé. Jóllehet az elbeszélő rövid idő után elveszíti Stein iránti érdeklődését, és újra kiteszi a szűrét, a férfi továbbra is sok időt tölt vele és barátaival. Mivel nem találja a hangot a csoporttal, számukra Stein kívülálló marad. „Neki nem jött át a mi kukacoskodó, idegbajos, elcseszett nézetünk.” (143) Stein ugyan részt vesz a barátok minden megmozdulásában, elutazik velük vidékre, színházba és felolvasásokra járnak, de csak ritkán kapcsolódik be a beszélgetésekbe, legtöbbször csak figyel és hallgat. És amíg azok egyszer-

⁵ BENJAMIN, Walter: *Der Erzähler* (1937). In: W. B.: *Illuminationen. Ausgewählte Schriften*. Bd. I. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1977.

rúen mindig ott ülnek, elütik az időt és leisszák magukat, ő más tevékenység után néz (143). Mivel úgy tűnik, mégis jól érzi magát, elkezd házat keresni Berlin környékén, amely a csoport közös otthonaként szolgálhatna. A vidéki lak keresése során kialakult lelkesedése, elkötelezettsége és kitartása ellentétben áll az én-elbeszélő és barátai közömböségtől áthatott viselkedésével.

„Ház. Emlékszem. Stein és a fecsegése *a házról*, el Berlinből, vidéki ház, udvarház, úrilak, előtte hársfák, mögötte gesztenye, fölötté az ég, tóval határos, legalább három hold föld, hetekig a környéken utazgatni kutatva. Mikor aztán visszajött, furán nézett ki, és a többiek azt mondták: »Mit beszél ez? Ebből sosem lesz semmi.« El is feledkeztem róla, mikor nem láttam Steint. Mert őt is elfelejtettem.” (139)

Az én-elbeszélő ráunt egykori szeretőjére, mert az olyan sokat mesélt a házról, és állandóan a folyton egyformaság, a letelepedettség, az egy helyben lakás érzetét közvetítette, melyet ő tudatosan került. „Nem ismétlem el. Azt mondhatom – nem nekem való típus volt.” (143) Stein keresgélése eleinte sikertelen, és a nő szemében időpocsékolásnak és eseménytelenségnek tűnik. A szerető, aki rövid ideig csillapította az élmények és kalandok utáni vágýát, közömbössé vált számára.

Amikor aztán közli a hírt, hogy megtalálta *a házat*, a nő egy új élmény reményében mégis elutazik vele, hogy megnézzze Stein valóra vált álmát. Még átmenetileg sikerül is osztoznia Stein izgatottságán: „[...] – anélkül, hogy valóban akartam volna – megértettem Steint, a lelkesedését, a lázas izgalmát és hogy már előre örül.” (147) De érdeklődése abban a pillanatban eltűnt, amikor megpillantotta a házat. Az a „határozott mozdulat”, amellyel Stein büszkén bemutatta neki a házat, a nőnek több mint oda nem illőnek tűnt. „A ház úgy festett, mintha bármelyik pillanatban hangtalanul és hirtelen összedőlhetne.” (148) Az ő pillanatnak élő tartásával az én-elbeszélőnek egyszerűen nem sikerül meglátni a házban azt, ami lehetne, hanem csak egy „romot” lát. (uo.) Stein jövőbeli terveire ismét érdektelenül reagál:

„Azt mondtam: »Mit – itt. Hát mindent!« – mondta Stein, még soha nem láttam olyan szemtelennek. »Tóval határos, gesztenyefák az udvaron, három hold föld, természetitek az istenverte füveteket és gombát meg kendert meg a szarokat. Elég hely van, érted? Elég hely! Itt berendezek egy szalont és itt egy biliárdtermet és itt egy dohányzót, és mindenkinek saját szobát, nagy asztalt a ház mögé a szarevéshez és mocsokhoz, és aztán felkelsz, lemehetsz az Oderához kokózní, míg szét nem megy a fejed [...].« Annyit mondtam: »Stein, fejezd be.«” (150)

A tudat, hogy Stein készségesen megosztotta volna vele az életét – a ház kulcsát már a kezébe is adta (147) –, olyan védekezést váltott ki a nóból, amely hirtelen a hozzá való testi közelséget is kellemetlenné tette. „Lassan az arcomra tette a kezét, én visszahököltem.” (151) A jövőorientált gondolkodás és hogy Stein a közelséget kereste vele, számára az állandóság olyan előjelei voltak, melyeket az unalomtól és ismétlődéstől való félelmében nem akart eltúrni. Stein mássága, amely a múltban még elbűvölte, átcsapott fenyegetésbe, mert olyan lekötelezettséget közvetített,

mely számára ugyanolyan idegennek tűnt, mint egy jelen időn és téren túli élet elképzelése.

A zavaró konfrontáció a férfi merőben más életfelfogásával mégis felébresztett benne valamit: „Semmit sem értettem. Nagyon távolról mégis kapizsgáltam, de ez még túlon túl kevés volt.” (151) A képeslapok, melyek ezen túl rendszeresen érkeztek Stein új vidéki címéről, segítettek neki közelebb kerülni ehhez a távoli sejtéshez. Ezekben Stein beszámol arról, hogy hogyan haladnak a javítási munkálatok, és újra és újra jelzi a nőnek, hogy vár rá: „Ha majd jössz, megnyírom a borostyánt, tudod, a kulcsok még nálad vannak.” (155) Ő növekvő érdeklődéssel és egyre nagyobb figyelemmel olvassa a lapokat: „[...] vártam őket, és mikor egy nap elmaradtak, csalódott voltam.” (155) A képeslapok által kezd eltűnni az idegenség érzete, amit a nő még Stein jelenlétében tapasztalt. Közelebb került hozzá, éppen azért, mert valójában távol volt.

Az én-elbeszélő mégis állandóan halogatja a döntését, hogy vidékre utazzon a férjéhez. „Stein gyakran írta ...*majd ha jössz*. Nem írta azt, hogy »Gyere.« Eldöntöttem, hogy ezt megvárom. Ha azt írja, »Gyere«, már indulok is.” (155) A kifogások, melyek mögé bizonytalanságát rejti, felfedik saját életmódjának alapvető ellentmondásosságát. Azáltal, hogy az én-elbeszélő megtagadja az egyformaságok ismétlődését, megreked az élete, mert a bizonytalansága is ismétlődik. Mivel Steinnal ellentétben neki nincs egyéni koncepciója egy sikeres életre, végül nincsen nyomós indoka, hogy véget vessen létezése jelentéktelenségének. Egy nap megkapja Stein utolsó levelét is, melyben azonban nem szerepel a várva várt „Gyere”, hanem egy újságcikket tartalmaz, amely arról számol be, hogy a ház időközben leégett, a berlini tulaj eltűnt, és hogy a gyűjtogatás sem kizárt (156).

Ezzel a hírrel Stein kimondatlanul, mégis félreérthetetlenül az én-elbeszélő tudomására hozza, hogy távolmaradása miatti csalódottsága jeleként felgyűjtotta a házat. Az én-elbeszélő jövőképeinek hiánya és döntésképtelensége lerombolta immár a férfi sikeres életről alkotott vízióit is. De Stein közleménye nem rengeti meg szenvtelenségét: „A borítékot a többi képeslaphoz és a kulcsomóhoz tettem. Azt gondoltam, »Később.«” (156) Ebben a „később” időmeghatározásban nem rejlik sem ígéret, sem kecsgetető változás. A jövő itt pusztán egy időbeli pályaudvar, ahonnan a konfliktusok újtukra indulnak. A mindent egyszerűen csak elfogadó közöny egy olyan életfáradtság kifejeződése, melyben hiányzik a szerelem és a vonzódás, de a kívánságok és vágyak hiányában ez még csak nem is érzékelhető veszteségként. Jelen-irányultságában a női én-elbeszélő nem ismer sem boldogságot, sem kétségbeesést.

A *Sommerhaus*, *später* című műben az elbeszélés módja adja meg az elbeszéltek intenzitását. Az eseményeket „a legnagyobb pontossággal beszéli el, a köztük lévő pszichológiai összefüggést nem erőszakolja az olvasóra.”⁶ Az elbeszélő én visszaemlékezve, tömör, egyszerű mondatokban józanul, érzélgéstől mentesen dokumentálja a megélteket, anélkül, hogy magyarázná és indokolná azokat, vagy megnevezné azt az idegenséget, melynek légköre az egész történetet áthatja. Még-

⁶ Uo. 391.

is, az elhallgatottság a megélt idegenség nyelvi megnyilvánulásában erőteljesen és nyomatékosan fejeződik ki. Éppen mivel az én-elbeszélő pusztán az események ábrázolására szorítkozik, és saját és Stein viselkedését is minden kommentálást és magyarázatot mellőzve idézi fel, láthatóvá válik a meghittség és közelség hiánya.

Ha korábban a tapasztalat átadása volt az, amit szigorú értelemben elbeszélésnek nevezünk,⁷ akkor a mai elbeszélés a jelennek alárendelt élmények áradatának és a folyamatos tapasztalathiány következményének tűnik. Mivel Hermannak a *Sommerhaus, später* című elbeszélésében mégis sikerül ezt a hiányt az irodalom által megtapasztalhatóvá formálni, az éppen abban a szigorú értelemben vett elbeszélésnek bizonyul, melyről Walter Benjamin azt gondolta, „hogy az [ilyen] elbeszélés művészetének bevégeztetett”.⁸

Hermann egy másik, *Sonja (Szonja)* című elbeszélésében is minden a meghittség és idegenség, a közelség és a távolság viszonya körül forog. Ebben az én-elbeszélő, egy berlini művész emlékszik vissza szerelmi kapcsolatára Sonjával: egy Hamburgból Berlinbe tartó vonaton köt ismeretséget a nővel, aki új irányba sodorja életét. Törekénysege és makacssága, mellyel kellelte magát, egyaránt zavarta és elbűvölte. Jóllehet a barátnője, Verena, akit feleségül is akar venni, Hamburgban él, azonban ezen túl az éjszakáit Berlinben Sonjával tölti, aki egy különös kalandot jelent számára.

„Egyik éjszakai bárból a másikba jártunk, whiskyt és vodkát ittunk, és Szonja néha elszakadt mellőlem, máshová ült a pultnál, és úgy tett, mintha nem ismerne, míg nevetve vissza nem hívtam. [...] Különös vonzereje felemelő érzéssel töltött el, szinte tudományos érdeklődéssel tanulmányoztam őt. Azt hiszem, néha azt kívántam, hogy lássam eltűnni az egyik hódolójával. De ő mindig a közelemben maradt.” (69)

A mágikus vonzerő, melyet Sonja az én-elbeszélőre gyakorol, többféleképpen értelmezhető kisugárzásából adódik, amely állandóan váltakozik ragaszkodás és távolságtartás között. Éppen azért inspirálja a férfit, mert ő másként viselkedik vele, mint ahogy azt ő általában a nőktől megszokta. „Akármilyen közel is volt, a meszeség képzeteként” a művész számára titokzatos múzsává vált.⁹ Így nem is hűsvér szeretőként kívánja Sonját, hanem kizárólag titokzatos elérhetlensége után vágyakozik. „Nem ment az idegeimre azzal, hogy túl önfejű és kitartó volt. Nem vettem észre, hogy Szonja azért volt, hogy belebonyolódjon az életembe. Ezekon az éjszakákon egy kis fáradt, valami által megszállt személy volt számomra, aki a maga különös módján biztosít társaságot.” (67)

Amikor az én-elbeszélőnek végül rá kell ismerni, hogy Sonját nem „valami” szállta meg, hanem a vágy, hogy „teljesen normális” életet élhessen vele, egy szempillantás alatt szertefoszlik számára a nő kisugárzása. „Sonja azt mondta:

⁷ Uo. 386.

⁸ Uo. 385.

⁹ BENJAMIN, Walter: Das Kunstwerk im Zeitalter seiner Reproduzierbarkeit. In: BENJAMIN, Walter: *Illuminationen*, 1936, 142.

»Igen. Házasság. Aztán gyerekeink születnek és minden rendben lesz.« Hihetetlenül butának találtam. Nevetségesnek és butának, és semmi sem tűnt számomra nagyobb képtelenségnek, mint hogy éppen Sonját vegyem el és gyerekeink legyenek. [...]» (77) A normális lét és szerelem iránti sóvárgástól áthatottan Sonja kioltja az őt körülvevő varázst és ezzel egyúttal az én-elbeszélő vágyakozását is. Lángolása éppen attól a meghittségtől való félelembe csap át, amely mindaddig szükséges előfeltétele volt, hogy közel lehessen Sonjához: „Féltem egy olyan élet hirtelen oly közeli lehetőségtől, melyet egy különös kis személlyel élek, aki nem beszél, nem alszik velem, aki rám mered a nagy szemével, akiről alig tudok valamit, de végtére is hát szeretem.” (79)

De ahelyett, hogy vállalta volna a kockázatot, hogy a köztük lévő furcsa közelséget bizalomteljes közelséggé formálja, az én-elbeszélő „lélekszakadva rohan megkérni” (79) hamburgi barátnője, Verena kezét. Igaz, ezzel elveszíti Sonját mint valós személyt, mert az így végérvényesen eltűnik az életéből, de távolléte újra és még erősebben ébreszti fel az iránta érzett sóvárgást. Mert éppen azáltal, hogy Sonja kilépett az én-elbeszélő életéből, nyeri vissza azt az oly titokzatos kisugárzást, mely a férfit páratlanul vonzotta. Így voltaképpen Sonja tényleges hiányának köszönheti iránta érzett szerelme beteljesülését. Ennek megőrzésére kiválóan alkalmasak az elbeszélő emlékei. „Ma azt gondolom, azokon az éjszakákon boldog voltam. [...] Talán azok az éjszakák csak hidegek voltak és a maguk cinikus módján szórakoztatóak. De ma olyan fontosnak és elveszítettnek tűnnek, hogy az fájdalommal tölt el.” (70) Mivel a Sonja iránt érzett képzelte érzelm csak a szerelem elvesztéséhez vezethetett, Sonja valós elvesztése megőrizheti emlékezetében ezt az imaginált szerelmet.

A *Sonja* én-elbeszélője a múltat újramesélve próbálja újraéleszteni a történeteket. A valóság és képzelet közötti határok elmosódnak. Az elveszett idő egyrészt újból előkerül, másrészt viszont ez az emlékezetbe idézett idő végül elveszítettként tör felszínre, melyet már nem lehet jóvátenni. Az elbeszélés így végső soron a valóság olyan képe, melyben a valóság és az elképzelés egymástól már rég nem egyértelműen elkülöníthető szférák. Annak a mediálisan közvetített valóságnak, melynek hitelességéről már nem bizonyosodhatunk meg teljességgel, elmosódnak az éles határai. A szubjektum megváltozott viszonya egy olyan valósághoz, melynek valódi tartalma mediális megszerkesztettségének tudatában egyre bizonytalanabbnak tűnik, megnyilvánul egyúttal a fikcióhoz való szintén megváltozott viszonyban is. A médiatechnológia eszközeivel felszerelve időközben könnyű valóságot szimulálni, akár csak azért, hogy megmutassuk, milyen keskeny a határ létezés és látszat, valóságos és elképzelt között.¹⁰ Attól függően, hogy hol foglalunk állást, többé-kevésbé vitatható, hogy mi igaz, és mi nem. Hermann már csak generációs kötődésénél fogva is a kevésbé vitathatók képviselőjéhez tartozik. Elbeszélései megmutatják, hogy a valóság többféleképpen értelmezhetősége – ha nem is közzömbös, de – inkább normális jelenség. Elbeszélései így hasonlatosak egy játékhoz

¹⁰ Vö. HAMMEL, Eckard: *Synthetische Welten. Kunst, Künstlichkeit und Kommunikationsmedien*. Die Blaue Eule, Essen, 1996.

a realitás és fikció szféráival, melyben a valóságos és elképzelt, ill. az emlékébe idézett és megélt események összefonódásaira bár reflektál, de úgy tűnik, ez a probléma azonban nem idéz elő válságot. Az a mód, ahogyan Hermann a valós élményt és a valós lelki állapotokat átvezeti az érzelgősségtől és panaszoktól mentes irodalmiságba, sokat mond el egy olyan új generáció életéről, amely reményeit már nem társadalmi utópiákban, hanem az állandósulás lehetőségeiben méri – a jelenben, amely a megvalósítás és a fikcionalizálás határán egyformán tűnik tartatatlanak és elfogadhatónak.

IRODALOM

HERMANN 1998

HERMANN, Judith: *Sommerhaus später. Erzählungen*. Fischer, Frankfurt am Main, 1998.

BENJAMIN 1977

BENJAMIN, Walter: *Illuminationen. Ausgewählte Schriften*. Bd. I. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1977.

HAGE 1999

HAGE, Volker: Die Enkel kommen. *Der Spiegel*, 1999. Nr. 41.

HAGE 1999

HAGE, Volker: Ganz schön abgedreht. *Der Spiegel*, 1999. Nr. 12.

HAMMEL 1996

HAMMEL, Eckard: *Synthetische Welten. Kunst, Künstlichkeit und Kommunikationsmedien*. Die Blaue Eule, Essen, 1996.